

Daniel Lyčka

Historie zaniklých cihelen břevlavského okresu po roce 1945 – Bulhary a Úvaly

Studie o zaniklých cihelnách v obcích Bulhary a Úvaly vychází primárně z dochovaných archivních pramenů z let 1945–1948, uložených ve Státním okresním archivu v Břeclavi se sídlem v Mikulově. Zde se jedná hlavně o složky fondu A 2 ONV Mikulov: *Cihelna v Bulharech firmy „Reichel, König, Jeřábek“* a *Cihelna v Bulharech firma J. Langer – pro Bulhary a Parní cihelna Úvaly fy. Vilém Oser 1945–1948* – pro Úvaly. Důležitým pramenem je zachovalá poválečná korespondence mezi jednotlivými institucemi (Okresního národního výboru v Mikulově, Zemského národního výboru v Brně, Místního národního výboru v Pulgárech aj.), doplněná studiem fotografií, map a případně vzpomínkami pamětníků.

Cílem dané studie je pak přiblížit historii vybraných podniků a jejich zánik po roce 1945. (Ne)obvyklá je podobnost osudů firem *Oser* v Úvalech a *Langer* v Bulharech – u obou cihlen se po válce počítalo s jejich provozem, přesto z důvodu špatného vedení došlo k jejich zadlužení a následnému zániku.



Mapa obvodu četnické stanice v Lednici z 8. dubna roku 1929, na které jsou zakresleny fy Folk, Čapka, Reichl (Pulgáry) a Čučka (Lednice-Nýdek); výřez (soukromá sbírka Stanislava Schneidera)

Čapka a Gaidosch – Bulhary

První informace o podniku pochází z roku 1902, kdy měl v dnešní obci Bulhary (Pulgáry, Pulgáry či německy Pulgram) jistý pan Václav Josef (Wenzel Joseph) Čapka společně s panem Janem (Johanem) Gaidoschem, majitelem hostince v Lednici, kruhovou cihelnu se

14komorovou kruhovou pecí typu *Hoffmann*. V té době byl velký odbyt cihel a předpokládalo se, že poptávka nebude dlouhou dobu klesat. Pánové Czapka, narozen 1868 v Lednici, a Gaidosch, narozen taktéž v Lednici roku 1873, ale požádali živnostenský úřad o koncesi teprve v dubnu roku 1903, přičemž ve stejném roce dne 5. května jim bylo vyhověno.¹

Cihelna se rozkládala na kraji obce u silnice směrem na Nejdek a Lednici. Jeden čas zde existovaly dokonce dva stejné podniky (*Reichel, König, Jerábek* – viz informace dále) přímo *přes cestu*.² Roční výroba provozovny měla dosahovat až 3,5 milionů cihel s rozměry 6,5 × 14,0 × 29,0 cm. Cihelným mistrem zde byl až do odsunu jistý pan Ferdinand Peichel z Wachtel [obec Skřípov, okr. Prostějov?].

V roce 1925 bylo v moderní (ale stále ruční) cihelně vyprodukováno kolem tří milionů cihel v ceně 310 Kč za 1 000 kusů. Celý areál cihelny tvořila kruhová pec a obytné domy.³ Podle mapy obvodu četnické stanice v Lednici z 8. dubna roku 1929 zde bylo ubytováno 47 osob – s největší pravděpodobností cihlářských dělníků s jejich rodinami. K cihelně dále patřilo 82 366 m² pozemků, na kterých se těžila surovina, současně však byly využívány i jako orná půda sloužící pro pěstování obilovin. Ty kromě obživy poskytovaly slámu, jež se po pořezení přidávala do cihlářské hlíny za účelem lepšího (pozvolnějšího) vysoušení, ale především kvalitnějšího výpalu. V pramenech je také uvedeno, že v místních cihelnách pracovalo i dost Čechů.⁴

Podle názorů sběratelů starých cihel byly výrobky značeny kolkem nesoucím iniciály obou majitelů: C-G, a to C-číslo-G (např. C12G) nebo C-osmicípá hvězda-G. S cihelnou výrobou v obci Bulhary jsou spojovány i produkty s logem tří osmicípých hvězd. Přestože i tento typ je považován za výrobek cihelny *Czapek a Gaidosch*, je reálné, že ony tři hvězdy nahrazují iniciály tří majitelů druhé bulharské firmy – *Reichel, König, Jerábek*.

¹ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově (dále SOKA Břeclav), fond A 1 (Okresní úřad Mikulov), kniha č. 19, s. 236 (Živnostenský rejstřík 1896–1908); kniha č. 20, s. 96 (Živnostenský rejstřík 1909–1924). Stavba závodu byla schválena dne 16. dubna 1903 pod č. 2869. V roce 1912 zřejmě požádali o obnovení živnostenské koncese.

² V obci Bulhary se dříve nacházely i starší cihelny. Jedna z nich měla patřit jistému panu Simonu Weiningerovi (pravděpodobně tatáž osoba, která se narodila v roce 1848 v Bulharech a od roku 1910 podnikala jako obchodník), jehož podnik v obci existoval již před rokem 1897. Výrobky měly být obklopané s iniciálami jeho jména SW. Přesto se zprotím nepodařilo k této cihelně najít žádný prokazatelný archivní či písemný pramen. Jisté je, že dotyčný prodával cihly obci Lednici poté, co byl místní podnik uzavřen. Na mapách z tzv. třetího vojenského mapování je možné najít ještě jednu cihelnu, a to nedaleko podniku Antona Folka, blíže ke komunikaci na Milovice – snad fy Weininger (?). Další cihelna byla obecní, nacházela se směrem k místnímu hřbitovu ve čtvrti *U cihelny (Ziegelstätte)* a měla zaniknout kolem roku 1908. Srov. Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA), fond D 9 (Indikační skici), sign. MOR213100000 (obec Bulhary 1877). Online na webu: <http://www.mza.cz/indikacniskici/>. Srov. MZA, fond F 72 (Velkostatek Mikulov), kart. 268, inv. č. 1119, sign. 407, fol. 1a–14a (Stavba cihelny v Bulharech Františkem Pivcem 1826–1836). KRYČER, Rudolf: Dějiny obcí. Bulhary. Sv. I, s. I. 1952, s. 48. (Rukopis uložen ve Státním okresním archivu Břeclav se sídlem v Mikulově).

³ HELAN, Bedřich: Hospodárné pálení v cihelnách a vápenkách. Praktická příručka pro majitele závodů, technické síly a topiče, Brno 1933. Kruhová pec byla vynalezena Bedřichem Hoffmannem a v Berlíně v roce 1858 i patentována. Srov. FIALA, Josef Rudolf: Kruhovka 1. Konstrukce kruhovky, Brno 1926; FIALA, Josef Rudolf: Kruhovka 2. Rovnění v kruhovce, Brno 1926; FISCHER, František: Sušárny nad kruhovkami, Časopis pro průmysl chemický, roč. 12 (1902), č. 7., s. 223–226; FISCHER, František: O teplotě kouřových plynů v kruhovce a Analýzy kouřových plynů v kruhovkách, Časopis pro průmysl chemický, roč. 12 (1902), č. 10., s. 315–321; SOUCHA, Antonín: Cihlářská výroba, Praha 1957; Cihlářský lexikon, České Budějovice 2001.

⁴ WITZANY, Michael: Die Markgemeinde Eisgrub. Geschichtliche Mittheilung aus der Zeit von 1800 bis Ende des Jahres 1906. Band III, Eisgrub 1907, s. 423–427. Majitelé byli vlastníky podniku až do roku 1936, kdy se novým podílníkem měl stát Alois, syn Jana (Johanna) Gaidosche. Vlastnická práva se změnila až v roce 1943, kdy vlastnický podíl Václava (Wenzela) Czapka převzali Dr. Franz Sigloch a Friedrich Dietl, každý čtvrtinu. Tento stav pak měl vydržet až do roku 1945. KRYČER, c. d.



Cihla s kolkem C*G, tj. Czapka a Gaidosch (foto Daniel Lyčka)



Jedna z cihel z místní výroby v Bulharech. Jedná se o produkt firmy Reichel, König, Jeřábek. (foto Daniel Lyčka)

Firma existovala až do konce druhé světové války, během níž byla velmi poškozena; sovětské vojsko ji využívalo jako lazaret. Po válce byl objekt konfiskován a zařazen do kategorie C – tedy určen k likvidaci. Bylo rozhodnuto o celkové demolici všech staveb, až na jeden dům, který byl na základě probíhajícího přidělového řízení přidělen manželům Bělikům.⁵

Příloha k dopisu, jenž byl zaslán panem Josefem Janštou Okresnímu národnímu výboru (ONV) v Mikulově dne 28. března 1948, obsahuje poslední informaci o bývalé cihelně Czapky a Gaidosche v Pulgárech. Jmenovaný v listu uvedl, že se našly dosud upotřebitelné předměty, a to: 2 podvozky polní drážky bez koreb, přibližně 150 m vodovodního potrubí a 7–10 poškozených koleček na vyvážení cihel. V druhé cihelně *fy Reichel, König, Jeřábek*, taktéž zařazené do kategorie C, se našlo 100 m drátů pro

⁵ Tamtéž; VOGEL, Alfred: In Pulgram daheim. Geschichte, Geschichten, Bilder einer deutschen Gemeinde im letzten Thayaboden/Südmähren, Wien 1991, s. 234–235. MZAB, fond B 282 Národní pozemkový fond Znojmo, kart. 52, nefol.

navážku cihel a jedna poškozená kolečka. Z důvodu účelnosti bylo následně nařízeno, že dané předměty budou použity pro potřeby okresní cihelny v Novosedlech a vápenky v Mikulově.⁶

V roce 1949 byla cihelna zlikvidována. V padesátých letech minulého století byla na jejím místě pískovna a dnes je v bývalém areálu cihelny umístěn útulek pro psy. Skutečnost, že se zde nacházel cihlářský podnik, připomíná pouze autobusová zastávka nesoucí název *Bulhary, cihelna*.

Reichel, König, Jeřábek – Bulhary

Další kruhová cihelna vznikla na druhé straně silnice vedoucí do Lednice, proti cihelně pánů Czapka a Gaidosche. Existence dvou cihlen v jedné lokalitě vedle sebe byla dána zřejmě přítomností kvalitní cihlářské hlíny v tomto místě. Majiteli nového podniku byli František (Franz) Jeřábek z Lednice (narozen 1865 v Lednici), Antonín (Anton) Reichl a jeho syn – hospodský Jan (Johann) Reichl – a místní obchodník Josef König (narozen v obci roku 1879). Se stavbou podniku se mělo začít již v roce 1909, budova z pálených cihel však byla provozuschopná asi až v roce 1912. Podle výpisu z živnostenského rejstříku žádali zmínění pánové dne 29. března 1912 o koncesi, ale vyhověno jim bylo až více jak o rok později. Přípisem č. 2783 ze dne 4. února roku 1913 pak dostali i povolení k případné stavbě závodu. Cihly z této cihelny měly kromě tří hvězdiček i kolky s iniciálami majitelů – RKJ.

Roční produkce se odhadovala na cca jeden milion cihel a od jara do podzimu zde mělo být zaměstnáno kolem 30 osob, přičemž pracovní síly se hledaly i mimo obec, např. v Humpolci, a dva nájemníci bydleli přímo v cihelně. Výroba byla v provozu až do roku 1942 a cihelným mistrem byl jistý Antonín David z Bulhar.⁷

Rok po skončení války, 16. září 1946, poslal krajský soud ve Znojmě ONV v Mikulově dopis, ve kterém oznamoval, že v obchodním rejstříku daného soudu je zapsána firma *Reichel, König, Jeřábek, Ringofenziegelei in Pulgram bei Eisgrub*, již byl zaslán list, který se však vrátil z důvodu postavení podniku mimo provoz. Krajský soud tedy žádal o vyšetření a sdělení, pozůstává-li tato firma dosud po právu, provozuje-li obchody, případně byla-li zavedena národní správa a kdo je jejím národním správcem.⁸ Jelikož úřad v Mikulově nebyl schopen žádosti vyhovět, byl koncept téhož dopisu zaslán Místnímu národnímu výboru (MNV) v Pulgárech (Bulharech) a ten odpověděl listem ze dne 23. ledna 1947, že jmenovaný závod byl zkonfiskován jako německý majetek a prozatím nebyl jmenován národní správce.⁹

Dne 6. února téhož roku došla okresnímu národnímu výboru odpověď, ve které krajský soud připomenul dekret prezidenta republiky z 19. května 1945 č. 5/1945 Sb., že veškerý majetek Němců, Maďarů, kolaborantů a zrádců českého národa má být zabaven a dán do národní správy. Z tohoto důvodu bylo tedy třeba ustanovit národní správu i v dané firmě. Kdyby byla nařízena likvidace nebo učiněno jiné opatření, bylo také nutné jmenovat někoho, kdo by tato opatření prováděl. ONV v Mikulově následně 1. března 1947 oznámil, že národní správa a ustanovení národního správce se nerealizovalo kvůli navržení podniku

⁶ SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), kart. 498, inv. č. 1803, fol. 31a–39a, hl. fol. 35a–37a (Zařazení cihlen do kategorií, 1947 – dopis č. j. 6383/VI-47).

⁷ SOKA Břeclav, fond A 1 (Okresní úřad Mikulov), kniha č. 20, s. 95 (Živnostenský rejstřík 1909–1924); VOGEL, c. d. Autor uvádí, že: „... v roce 1911 vznikla cihelna Josefa Königa na lednické ulici, a sice mistrem Františkem (Franzem) Jeřábkem z Lednice a Antonínem (Antonem) Reichlem a jeho synem hospodským Janem (Johanem) Reichlem jako i zetěm Josefem Königem, obchodníkem z Bulhar.“ (překlad autora)

⁸ SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), kart. 498, inv. č. 1810, fol. 172a–177a (Cihelna v Bulharech fy. Reichel, König, Jeřábek 1947). Dopis byl v Mikulově prezentován dne 14. října 1946 pod č. 22529/(1).

⁹ Tamtéž. Odpovědný list MNV v Bulharech byl prezentován v Mikulově pod č. 3416/VI dne 25. ledna 1947. Úřad následně reagoval 31. ledna 1947, č. j. 3416/VI, a 13. února odpověděl Krajskému soudu ve Znojmě.



Reichelova cihelna v Bulharech, nedatováno – počátek 20. století (převzato z knihy: VOGEL, Alfred: In Pulgram daheim. Geschichte, Geschichten, Bilder einer deutschen Gemeinde im letzten Thayaboden/Südmähren. Wien 1991, s. 234–235.)



A celkový pohled, tentokrát na Langerovu cihelnu – 1. května 1959 (soukromá sbírka Stanislava Schneidera)

k likvidaci – hlavní příčinu představovala nepoužitelnost majetku. Uvedenou likvidací byl pověřen MNV v Pulgárech, kterému také příslušel dozor nad majetkem.¹⁰

Firma *Reichel, König, Jeřábek* se s velkou pravděpodobností nemohla svou výrobou rovnat modernizovanému typu kruhových cihlen, a proto byla po válce zařazena do kategorie C (během války měl být podnik mimo provoz). Pozemek byl později využit jako pískovna.

¹⁰ Tamtéž. List č. j. č. 3416/1/VI-47 s datem 1. března 1947.

Josef Langer – Bulhary

Posledním, nejmodernějším a nejdéle fungujícím podnikem v obci Bulhary byla cihelna Josefa Langer. Ve výpisu živnostenského rejstříku je uvedeno, že Josef Langer se narodil v roce 1902 v Pulgárech, kdežto v samotné knize živnostenského rejstříku je zapsán rok narození 1886 a místo narození Pasohlávky. Tak či tak, dne 2. června 1928 podal Josef Langer živnostenské ohlášení a již 21. června téhož roku mu byl vydán živnostenský list na výrobu cihel v kruhové peci v Bulharech. Ještě před podáním samotné žádosti měl dokonce 4. května dostat pod č. 6061 schválení ke stavbě závodu.¹¹ Letopočet 1928 je tedy možné považovat za reálný rok vzniku, případně modernizace bývalé Folkovy cihelny,¹² která měla být zbudována v roce 1908 a která po první světové válce, tj. ve dvacátých letech minulého století, zpustla (viz citace č. 12). Podnik se nacházel v katastru obce na jejím konci, několik set metrů od hlavní cesty do Milovic.¹³

Během německé okupace nebyla cihelna již v provozu a v roce 1946 byla jakožto německý majetek zkonfiskována. (Podnik byl zkonfiskován podle deketu č. 108/1945 Sb. [ze dne 25. října 1945] výměrem č. j. 13019/46 dne 3. července 1946.)¹⁴

Přesto již 18. května 1945 žádal dopisem sepsaným vlastní rukou v Dolních Bojanovicích jistý Jan Pulkrábek MNV v Bulharech o přidělení místního podniku i s inventářem a patřičnými pozemky. Žadatel se narodil, jak sám uvádí, 1. června 1897 v Dolních Bojanovicích a strávil pět let v obecné, tři roky v měšťanské a dva roky v živnostenské škole (poslední jmenovaná v Olomouci), kde se vyučil jako cihlářský mistr. Mluvil i psal v českém a německém jazyce a pravděpodobně ovládal i mluvnou francouzštinu. Po dobu okupace byl ilegálně činný a byl za to trestán kárným táborem. Na závěr svého listu žádal Jan Pulkrábek pro svou manželku, porodní asistentku, o povolení k provozování porodní praxe v přiděleném domku ve městě. Místní národní výbor v zastoupení (mimo jiné) Josefa Bročka a Aloise Tomášтика doporučil jeho žádost ke kladnému vyřízení.

¹¹ SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), kart 498, inv. č. 1811, fol. 178a–198a (Cihelna Bulhary fy Josef Langer 1945–1954); SOKA Břeclav, fond A 1 (Okresní úřad Mikulov), kniha č. 22, s. 169 (Živnostenský rejstřík 1925–1938).

¹² SOKA Břeclav, fond A 1 (Okresní úřad Mikulov), kniha č. 20, s. 94 (Živnostenský rejstřík 1909–1924). V roce 1908 (přesněji 5. dubna) požádali jistý pan Anton Folk s Josefem Königem a jeho synem Antonem (a Eduardem?) Königem o živnostenskou koncesi na stavbu další kruhové pece v obci – v místech bývalé pece Antona Folka z Milovic! (Snad jde o téhož pana Antona Folka, či pravděpodobněji o jeho předka, neboť jsou známy cihly s kolky např. FA.) Bylo jim vyhověno 10. července téhož roku a pod č. 6061 dne 4. května dostali i povolení ke stavbě případného závodu. Posledním majitelem tohoto závodu byl právě Josef Langer. Folkovy cihelné výrobky byly páleny dřevem či uhlím a kolky nesly monogram *AF*, A2F aj. Důvod, proč si Langer vybral Folkovu cihelnu, byl ten, že Josef Langer byl zetěm Antona Folka! Cihlářským mistrem byl pak jistý pan Josef Heinzel z Wachtel. CHYTIL, Alois: Chytílův úplný adresář Československé republiky. Sv. I: Morava a Slezsko, Praha-Smíchov 1924, s. 1296–1297; KRYČER, c. d.; VOGEL, c. d. Srov. MZA, fond D 9 (Indikační skici), sign. MOR213100000 (obec Bulhary 1877). Online na webu: <http://www.mza.cz/indikacniskici/>.

¹³ Ve studii byla zmíněna polní cesta, později částečně nahrazená asfaltovou cestou. Místo, kde cihelna stávala, je charakteristické tím, že na hlavní cestu do Milovic navazují dvě kratší cesty (dnes se zástavbou domů), které se sbíhají a z ptáčích perspektiv pak vytvářejí písmeno „V“ či „U“. Na konci domovní zástavby a dále po polní cestě je možné po několika stech metrech najít v místech zaniklého podniku mimo jiné dlouhou novější halu. Langer mohl buď využít starou Folkovu cihelnu, nebo zastaralé objekty zbourat a posunout nové haly o několik metrů dále, blíže k hliništi! V úředním záznamu sepsaném dne 25. února 1948 se mluví i o jistém Augustu Langerovi, snad synovi (?). Dále, že se podnik rozkládal na pozemcích par. č. 873/3, 869/1, 886/3, 877, 878/1 či 878/2 o celkové rozloze 3 ha 26 a 6m². MZAB, fond B 282 Národní pozemkový fond Znojmo, kart. 52, nefol.

¹⁴ SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), inv. č. 1811, fol. 178a–198a (Cihelna Bulhary fy. Josef Langer 1945–1954, dopis č. j. 2922/VI-1/48 ze dne 2. března roku 1948). Srov. ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav: Nové osídlení českých zemí po druhé světové válce, Brno 2005, s. 250–258.

Dne 6. června 1945 zaslala Okresní správní komise (OSK) v Mikulově MNV v Pulgárech z pověření A. Krajča oznámení, že nemá námitek proti jmenování pana Jana Pulkrábka národním správcem v cihelně po Josefu Langerovi. Předání domu, movitého majetku, jakož i všech ostatních věcí mělo být provedeno za přítomnosti dvou členů národního výboru v Pulgárech a o předání měl být sepsán řádný a čtyřikrát vyhotovený protokol. (Originál a jeden opis se měly následně zaslat OSK v Mikulově, další pak panu Pulkrábkovi a poslední se měl nechat v úschově na MNV v Pulgárech.)

Do dnešního dne se zachoval daný protokolární zápis (č. j. 6336/VI-45), který vypracovala správní komise v Pulgárech dne 20. června 1945. Obsahuje informace o předání movitostí cihelny po Němci Josefu Langerovi do vedení pana Jana Pulkrábka, jmenovaného do funkce národního správce Okresní správní komisí v Mikulově. Stav objektů vypadal následovně: jedna kruhová pec, která vyžadovala v brzké době vnitřní opravy, dvě obytné budovy – jedna jako byt pro správce a druhá pro dělníky – vyžadující též velké opravy a úpravy (objekt byl bez vnitřního vybavení). Dále šest šop na sušení cihel, 191 480 sušených cihel, čtyři uhelné *tačky*, 21 trakařů, 200 kusů křidlicových rámků, 20 kusů cihlových formiček a 16 kusů ocelových pásů (7 × 200 × 5 000 mm).

První doložený dopis z roku 1946 je datován k 13. srpnu a Okresní národní výbor v Mikulově v něm novému národnímu správci Pulkrábkovi uložil, aby z důvodu zařazení firmy do kategorie B (podniky zůstávající prozatím v klidu), zastavil ruční výrobu cihel, neboť k výpalu nemělo být přiděleno potřebné uhlí. Dále měl adresát podat místnímu úřadu hlášení o množství cihel a spojit se s okresním průmyslovým důvěrníkem majorem Josefem Janštou, národním správcem vápenek v Mikulově, který měl poskytnout další instrukce (a provést samotný výpal). Zaměstnanci pak měli být přeloženi do jiného příbuzného podniku.¹⁵

Dokumenty z roku 1947 chybí. Koncem ledna 1948 došlo k personální změně ve funkci národního správce, neboť podnik přešel do správy okresu. Stal se jím (výměrem č. j. 1019-IVa/29-48 ze dne 17. února 1948) Jan Dufek, technický úředník ONV v Mikulově. Jmenovaný se narodil dne 18. května 1907 v Rybčicích a byl absolventem nižší průmyslové školy ve stavebním oboru. Z tohoto důvodu měl mít praktické i teoretické znalosti v cihlářském oboru, ale i přesto měl být bezprostředním doзором a řízením výroby pověřen cihlářský mistr, jehož měl okres přijmout do svých služeb.¹⁶

Je třeba říci, že během působení národního správce Jana Pulkrábka neproběhlo v podniku zřejmě nikdy řádné vyúčtování, i když Pulkrábek toto nařčení později razantně popíral. Při předání cihelny novému národnímu správci Janu Dufkovi, za přítomnosti Jana Pulkrábka

¹⁵ SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), inv. č. 1811, fol. 178a–198a (Cihelna Bulhary fy. Josef Langer 1945–1954, list č. j. 20255/1/VI-46); SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), inv. 1806, fol. 81a–159a, hl. fol. 117a–118a, 149a–152a (Zpráva o revizi národní správy cihlen v Novosedlech, Bulharech, Úvalech 1948). V podniku mělo být vyrobeno pouze kolem 4 500 ks cihel. Jinak ale byla v kruhové peci vypálena převzatá zásoba 191 480 ks surových cihel a dále ze zlikvidované cihelny v Nejdku bylo sem přivezeno 172 650 ks surových cihel. Při předání majetku do rukou pana Pulkrábka byli přítomni zástupci obce Pulgár Metoděj Hrdina a Josef Bureš. Pulkrábek měl být jmenován národním správcem pověřovacím dekretem č. j. 10/1326 ze dne 15. října 1945. V Pulgárech byl ještě dne 19. března 1946 zaslán Okresnímu reviznímu sboru v Mikulově list, který informoval (na základě provedené revize národní správy fy Cihelna Langer) o (pro)zatímním schválení činnosti národního správce pana Jana Pulkrábka, protože národní správce vyhovoval po stránce státní spolehlivosti, mravní zachovalosti a odborné kvalifikace.

¹⁶ SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), inv. č. 1811, fol. 178a–198a (Cihelna Bulhary fy. Josef Langer 1945–1954). V posledním měsíci roku, tj. 4. prosince 1946, byl zaslán Zemským národním výborem v Brně list č. j. 22201/VI/5-46 s informacemi, že v cihelně fy Langer v Pulgárech se nachází asi 230 000 surových cihel z doby okupace, které se momentálně vypalují. Příklad paliva přítom cihelna od Hospodářské skupiny keramického průmyslu v Praze. Šlo o reakci na dopis Zemského národního výboru (ZNV) v Brně č. j. 9288-IVa/29-47. Výměrem č. j. 1019-IVa/29-48 podaným 17. února 1948 ZNV v Brně ustanovil podle § 10 dekretu č. 5/1945 Sb. Jana Dufka národním správcem podniku a majetku firmy Josef Langer, kruhová cihelna v Mikulovském okrese. Dosavadní národní správce Jan Pulkrábek byl tímto rozhodnutím odvolán a následně mu bylo uloženo, aby provedl řádné vyúčtování za dobu svého působení v podniku. V ONV v Mikulově prezentováno dne 25. února pod č. 2922/VI/48. Srov. ČAPKA – SLEZAK – VACULÍK, c. d., s. 233–238.

a předsedy MNV v Bulharech pana (?) Malovaného, byl dne 18. března 1948 odevzdán pouze předávací protokol,¹⁷ což ovšem nebylo u národní správy ani u jiných podniků v republice v dané době neobvyklé.

O rok později byla výroba úplně zastavena. Přesto i tehdy mohlo dojít k relativně rychlé obnově provozu, neboť pro rok 1949 se sice počítalo s plánovanou okresní spotřebou cihel 2 855 000 kusů a plánovanou výrobou 4 300 000 kusů, čímž měl vzniknout přebytek 1 445 000 kusů cihel, ale poněvadž cihelna Pisk v Mikulově v uvedeném roce 1949 nevyráběla ani neměla pro rok 1950 předepsaný plán výroby, hrozilo, že v okrese bude nedostatek stavebních cihel.

Evidentně však vyřazení mikulovské fabriky z činnosti nebylo důvodem pro znovuzprovoznění staré Langerovy cihelny, protože účetní spisy o případné výrobě mlčí. Až v roce 1952 se znovu objevuje myšlenka obnovení cihlářské tradice v obci – listem, který zaslal ONV v Mikulově dne 13. února 1952 Krajskému národnímu výboru (KNV) v Brně a který informoval o renovačních záměrech Okresního stavebního komunálního podniku v Mikulově, poněvadž:

- 1) Cihelna v Bulharech měla velmi dobré podmínky pro výrobu a rozsáhlé hlinišťe, kde se nacházela vysoce kvalitní cihlářská hlína hodící se pro výrobu všech druhů cihlářských výrobků.
- 2) Objekt se nacházel v dobrém stavu, pec byla též v zachovalém stavu – šlo o novější typ se 16 komorami, přičemž každá měla kapacitu asi 8 000 kusů, takže celková kapacita cihelny činila 120 000 kusů cihel.
- 3) Otázka pracovních sil byla projednávána s ONV a bylo konstatováno, že obsazení této cihelny by nečinilo obtíže, protože v samotné obci je dost starousedlíků, kteří by mohli být v podniku zaměstnáváni. Jediným problémem by byl nedostatek několika kvalitních odborných zaměstnanců.



Demolice Langerova podniku kolem roku 1975
(soukromá sbírka Stanislava Schneidera)

Už v uvedeném roce 1952 bylo poukázáno na největší problém každého investičního plánu – na potřebu nemalého finančního kapitálu. Celkem měly náklady na obnovu provozu činit asi 4–5 milionů Kčs, a to mj. na opravu a zlepšení komunikace, tj. zpevnění vozovky o délce cca 400 m, jelikož cihelna byla napojena na okresní silnici pouze měkkou polní cestou. Dále bylo potřeba zavést elektrickou přípojku o délce cca 200–300 m, vybudovat nové sušárny a doplnit strojní zařízení.

Z důvodu žádosti o nemalou sumu bylo doporučeno, aby KNV vyslal na místo odbornou komisi, která by celou záležitost posoudila a rozhodla o případném obnovení provozu

¹⁷ SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), inv. 1806, fol. 81a–159a, hl. fol. 117a–118a, 149a–152a (Zpráva o revizi národní správy cihlen v Novosedlech, Bulharech, Úvalech 1948).

v daném podniku. (Již v roce 1951 danou záležitost šetřila komise technického referátu KNV, jež se však vyjádřila k případné obnově negativně. Důvodem tohoto rozhodnutí byla, podle názoru ONV, nízká celorepubliková poptávka po cihlářském materiálu.)

Ani rok 1952 neznamenal začátek renovace, přesto se pro rok 1955 počítalo s tím, že při uvedení podniku do provozu a při případném zvýšení výroby by se mohlo vyrobit kolem šesti milionů kusů cihel. Za rok 1954 se měly náklady vyšplhat na 1 000 000 Kčs, a to hlavně za práce stavební: šest sušáren, dvě kolny na zásoby, generální oprava strojovny, pece a dvou bytových jednotek, zavedení elektrického proudu s vlastním transformátorem a vyčištění studní, případně zavedení vodovodu, úprava cca 800 m vozovky. Dále se předpokládalo kompletní moderní strojové vybavení a již v roce 1955 se počítalo s 35 zaměstnanci. Při zajištění paliva na chod výroby mohla mít uvedená cihelna celoroční provoz a mohla dodávat sortiment veškerého cihlářského zboží včetně tvárnic, stropnic a krytiny. Peníze měly být sehnány pokud možno do konce roku 1954 a o rok později se dle plánu mohlo začít se samotnou výrobou.¹⁸ Ani tentokrát se však záměr nerealizoval.

Dopisem s datem 14. května 1959 oznámil Okresní průmyslový podnik v Mikulově další záměr týkající se rekonstrukce cihelny v Bulharech, kde byla (stále) cihelná pec v poměrně dobrém stavu (o roční kapacitě 4–5 milionů kusů pálených cihel) a v těsné blízkosti se nacházelo téměř nevyčerpatelné množství dobré cihlářské hlíny na výrobu cihel. Okresní komunální podnik argumentoval i tím, že vzhledem k rostoucí výstavbě a nedostatku pálených cihel by bylo vhodné uvažovat o uvedení dané cihelny do provozu. V první fázi by bylo nutné uskutečnit potřebné opravy a provést opatření pro zahájení samotné výroby jako:

- 1) znovuzřízení částečně pobořeného strojovny
- 2) vybavení staršími stroji (lis, válce, podavač, korečkové rypadlo, „odřezovák“, elektrický motor)
- 3) připojení elektrického vedení s transformátorem
- 4) vodoinstalační připojení s čerpadlem
- 5) pořízení polní dráhy s vozíkem na hlínu, surové cihly, na navážku a vyvážku (starší)
- 6) zřízení sušáren, případně většího množství přenosných zástřešků
- 7) opravení pece s dodáním násypných kanálků s poklopy

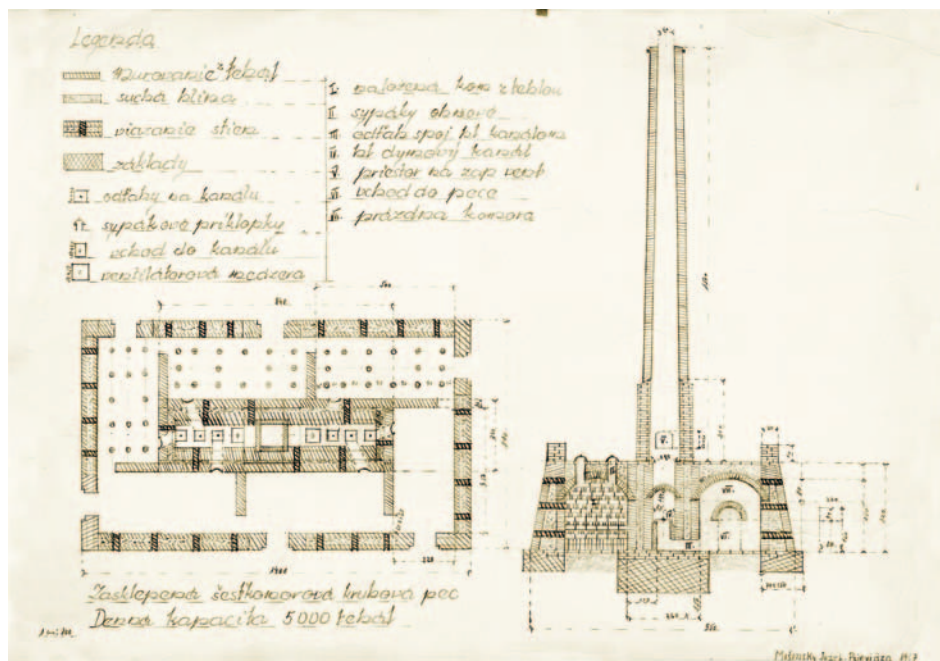
Předpokládaná suma za dané provizorní opatření byla vyčíslena na cca 250 000 Kčs. Pracovníci cihelny měli být z Bulhar a z okolních obcí. V závěru dopisu průmyslový podnik odůvodnil svůj záměr tím, že *...vzhledem k nedostatečné pracovní příležitosti v okrese Mikulov by bylo více než nutné uvést daný podnik do provozu*, na druhou stranu však doufal, že touto žádostí nebudou kráceny (další) nutné a již předložené požadavky jako výstavba autoopraven a haly na stroje a zařízení. Relativně nízké počáteční náklady (oproti roku 1952) znamenaly, že se v budoucnu musí počítat s nutnými modernizačními úpravami, tj. obstarání nových strojů či důkladné vybavení sociálního zařízení.

Jelikož i předchozí vyslané komise KNV v Brně daný návrh zamítly, a to primárně z důvodů příliš velké vzdálenosti cihelny od železniční stanice v Lednici (6 km) a značné finanční sumě, která by byla zapotřebí k uskutečnění záměru, ani tentokrát nebyl projekt doporučen k realizaci.

Jak shrnul R. Hrůza ve svém nedatovaném soupisu (tří) cihelen okresu Mikulov: *Tato [bývalá Langerova] cihelna je již delší dobu v klidu, ačkoliv zásoba materiálu, a to hodnotného, je na 5 let nevyčerpatelná. Materiál je takové kvality, že se dá použít na výrobu tvárnic, je lehce zpracovatelný a výška sloje, jen rozpracované, je průměrně 17 m.*

V cihelně je pec na výpal cihel s kapacitou cca 100 000 kusů – 16ti komorová, která potřebuje malou opravu klenby, ve dvou komorách přeložení krytiny střechy (a) opravu komína, který je od shora asi 5 m prasklý, postavení přístřešku okolo pece.

¹⁸ SOkA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), inv. č. 1811, fol. 178a–198a (Cihelna Bulhary fy. Josef Langer 1945–1954, list ze 13. února 1952 č. j. VIII-152-13/II-1952).



První, nekolorovaný plán bývalé bulharské kruhové cihelny od Jozefa Mišínského z roku 1967 (soukromá sbírka Stanislava Schneidera)

Budova strojovny je v dobrém stavu, bude však nutné opravit okna a dveře. Sušárny v této cihelně nejsou, bude nutno stavět nové. V cihelně jsou dvě bytové jednotky v dosti dobrém stavu. Voda je přímo v hlíně, jsou tam dvě studny!

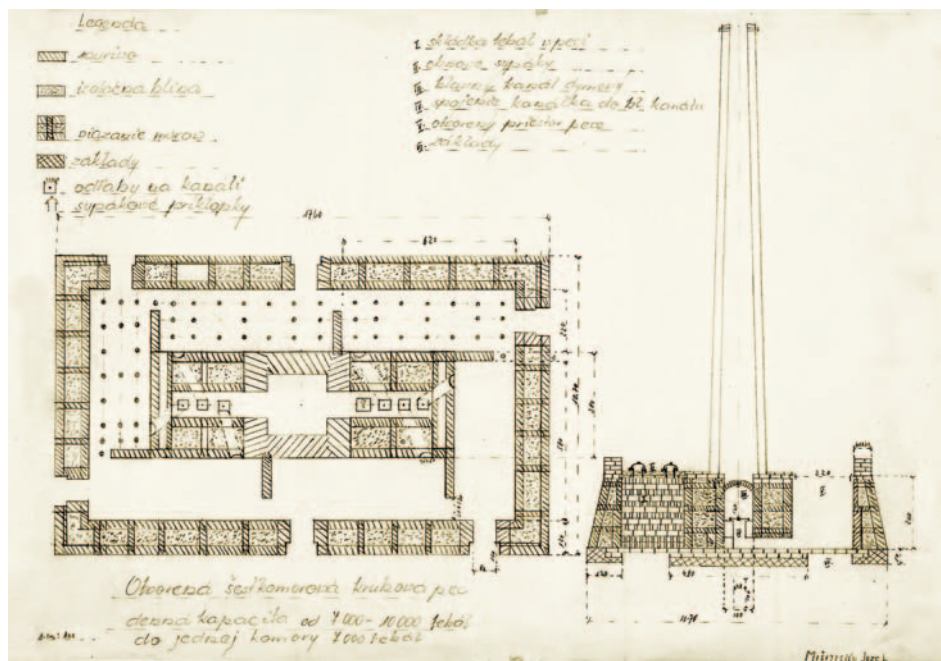
Možnosti zřízení moderní cihelny ze stávajících objektů v Bulharech jsou, taktéž pracovní síla (sic!) v místě by bylo možné obstarat. Cihelna by mohla pracovat po celý rok nepřetržitě!¹⁹

Hospodaření podniku

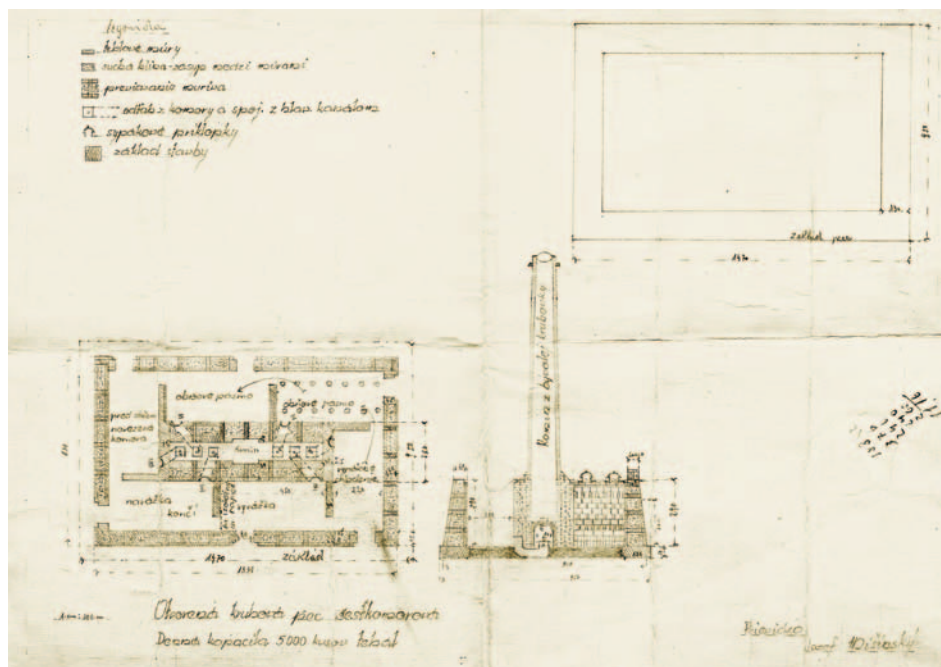
Z důvodu, že národní správce Pulkrábek zřejmě nikdy řádně nevypracoval účetní uzávěrku (dle jeho slov se dané knihy ztratily) a cihelna byla navíc dána do Dufkovy správy bez jakéhokoliv vyúčtování, byli revizní úředníci nuceni sestavit veškeré účetní uzávěrky zpětně. Z uvedeného seznamu je zřejmé, že od poloviny roku 1945 cihelna vykazovala ztrátu 8 763 Kčs 20 haléřů, za rok 1946 byla ztráta 131 217 Kčs 88 haléřů, v roce 1947 byl naopak jistý zisk 47 733 Kčs 80 haléřů, ale v účetním období do konce března 1948 se objevuje již opět drobná ztráta 837 Kčs, celkem tedy byla firma ve ztrátě 93 084 Kčs 28 haléřů. Uvedený zisk navíc nevycházel z provozu, ale z počáteční zásoby cihel, kterou zajistil správce Pulkrábek, a z mnohem vyšší bilance, než se původně předpokládalo.

Přes existenční problémy cihelny byla snaha udržet ji v provozu (1952) a po ukončení výroby zas snaha ji opět vrátit do výrobního procesu (1959). Jak již bylo uvedeno, v roce 1955 měl podnik vyrobit dokonce šest milionů kusů cihel a potřební zaměstnanci měli pocházet přímo z Bulhar a nejbližšího okolí. Nakonec ale nebyl o dříve moderní a prosperující podnik zájem – na dopise z roku 1959 je uvedena poznámka *podnik nedoporučuje*. Z dochovaného spisového (archivního) materiálu vyplývá, že poptávku po cihlách hlavně v padesátých

¹⁹ SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), inv. č. 1804, fol. 40a–72a, hl. fol. 52a, 71a,b (Zprávy o stavu v cihelnách, výrobní situace, připravenost výroby cihel 1947–1959).



Druhý plán od Jozefa Mišínského, nedatováno – rok 1967 (?)
 (soukromá sbírka Stanislava Schneidera)



Třetí plán od Jozefa Mišínského, nedatováno – rok 1967 (?)
 (soukromá sbírka Stanislava Schneidera)

letech minulého století zajišťovaly již jen cihelny v Novosedlech a v Hevlíně.²⁰ Došlo tedy k likvidaci cihelny, kolem roku 1975 byl odstřelen komín (viz obrazová příloha).

S bývalou kruhovou cihelnou v Bulharech jsou spojovány tři plány od Jozefa Mišinského, datovaný je pouze jediný, a to rokem 1967. Zda se v uvedeném roce počítalo s případnou obnovou výroby, není jisté. Plány jsou nekolorované, opatřené legendou, ale bez uvedení lokalizace. Navíc jednotlivé rozměry cihelny nejsou totožné. Na jednom z plánů má základ pece rozměry 17,60 × 10,70 m, na dalších dvou pak 14 × 8,30 m; výška se pohybuje kolem 3 m. Uvnitř samotné pece se mělo nacházet šest (velkých) komor s rozměry jedné komory 5 × 2,60 m, ve druhé variantě 6,20 × 2,60 m. Kapacita byla stanovena (odhadnuta?) na 5 000 kusů cihel na jednu komoru, dle druhého plánu na 7 000–10 000 kusů cihel (tyto údaje se navíc rozcházejí s výše uvedenými informacemi). Komín se nacházel uprostřed objektu a nad budovou čněl do výše 15 m.

Vilém Oser – Úvaly u Valtic

Cihelna, která bývá v pramenech označována jako parní, kruhová či podle majitele Oserova, se nacházela v obci Úvaly (německy *Garschöntal – Krásné Údolí*), ležící necelých 5 km od města Valtic. Vznik tohoto podniku bývá spojován se zánikem městské cihelny ve Valticích. Komín cihelny tvořil vedle místního kostela dominantu a zároveň orientační bod obce.²¹

Majitel cihelny je znám jen jeden, a to jistý pan Vilém (Wilhelm) Ignaz Oser, německé národnosti, narozen v roce 1874 v Mikulově. Dne 27. dubna 1927 podal žádost o zápis (přidělení čísla živnostenského ohlášení) do živnostenského rejstříku a již 11. května bylo jeho žádosti vyhověno.²² Podnik stál na začátku obce, po levé straně při cestě z Valtic. Půdorys hlavní budovy, kde se nacházela kruhová pec, která byla patrová, měl rozměry cca 60 × 20 m. (Po zrušení cihelny se v patře konaly společenské akce a různé zábavy a později se zde chovala i drůbež.) V areálu nechyběla ani studna.

Cihly byly označeny kolkem W-číslo-O (například W8O). Za druhé světové války se zde měly údajně razit cihly s hákovým křížem, které měly být odváženy ze starého valtického nádraží do Vídne. Podle jedné ze zpráv Ministerstva průmyslu však byla cihelna mimo provoz již od roku 1933 – v živnostenském rejstříku je poznámka, že podnik (tj. živnost) byl v klidu od 15. března 1934.²³

Zprávy z válečného období prozatím chybí. První je až ze 13. prosince roku 1945, kdy Okresní správní komise živnostensko-průmyslového referátu v Mikulově potvrdila, že pan Jaroslav Žalud, stavitel narozený 31. prosince 1911 v Plzni, byl výměrem č. j. 6274/1/IV ze dne 10. října 1945 pověřen národní správou cihelny v Úvalech. Uvedená cihelna byla zařazena Ministerstvem průmyslu mezi podniky nezbytně nutné, a sice do skupiny A(2), takže neměla být při provádění restitucí průmyslových podniků uzavřena.

O rok později, 22. listopadu 1946, zaslalo Ministerstvo průmyslu v Praze prostřednictvím Ing. Vodičky průmyslovému referátu ONV v Mikulově oznámení, že na oblastní konferenci

²⁰ SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), inv. 1806, fol. 81a–159a, hl. fol. 117a–118a, 149a–152a (Zpráva o revizi národní správy cihelen v Novosedlech, Bulharech, Úvalech 1948). Pozemek cihelny měl rozlohu 5 ha, ale národní správa jednala o dalších 3 ha, 23 a 47 m².

²¹ SOKA Břeclav, fond B 73 (Archiv města Valtice), kniha č. 295 (Obecní účty – rok 1930). Provoz obecní cihelny byl ukončen (pravděpodobně) v roce 1930, neboť z pozdějších let chybí v městských knihách účetní materiál k danému podniku.

²² SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), kart 498, inv. č. 1817, fol. 373a (Parní cihelna Úvaly fy. Vilém Oser 1945–1948); SOKA Břeclav, fond A 1 (Okresní úřad Mikulov), kniha č. 22, s. 216 (Živnostenský rejstřík 1925–1938).

²³ Výpověď úvalských pamětníků, př. Karla Lyčková (rozená Hrabcová), roč. 1942. Rozhovor ze dne 25. dubna 2014; Srov. RAKOVSKÁ, Lada: O cihelnách (6), Valtický zpravodaj, roč. 2008, 6. srpna, s. 7; SOKA Břeclav, fond A 1 (Okresní úřad Mikulov), kniha č. 22, s. 216 (Živnostenský rejstřík 1925–1938).



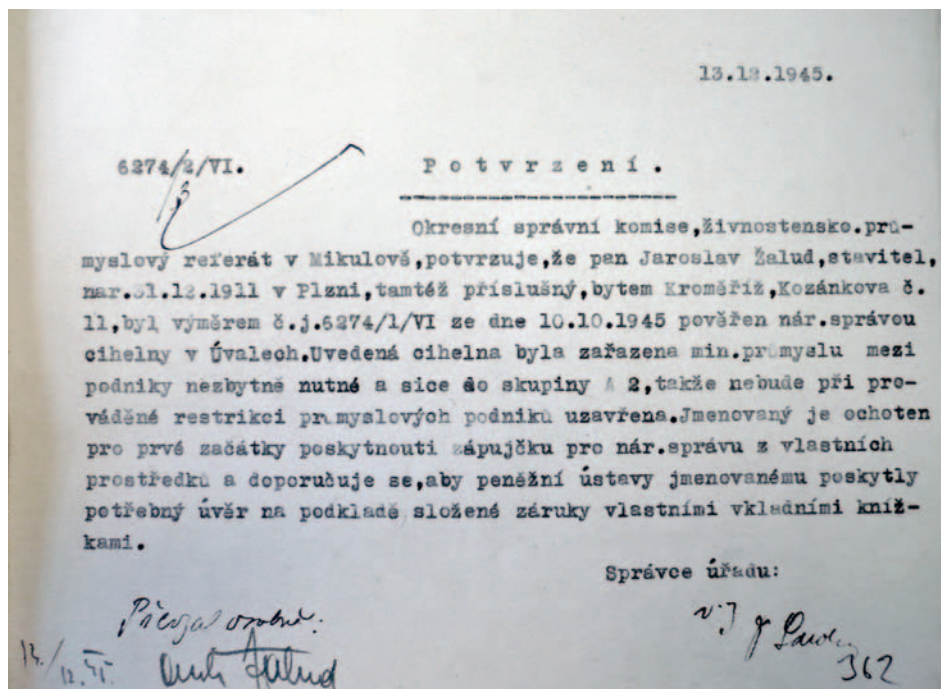
Pohlednice *Gruss aus Garschöntal* (Pozdrav z Úval) s osmibokým komínem místní cihelny, nedatováno, pravděpodobně třicátá léta minulého století (soukromá sbírka Daniela Lyčky)

konané ve Znojmě (není ale uvedeno datum konání) byla cihelna *fy Vilém Oser Úvaly* zařazena do skupiny podniků A(2), tj. do skupiny závodů, s jejichž provozem se počítalo. Následně bylo zjištěno, že je firma bez národního správce, neboť bývalý správce pan Žalud se funkce vzdal a nikdo jiný zatím ustanoven nebyl. Ministerstvo průmyslu proto žádalo o sdělení, z jakého důvodu byl tento podnik bez národního správce. Okresní národní výbor v Mikulově odpověděl 14. prosince roku 1946, že cihelna, o níž ONV v Mikulově požádal o přidělení do svého vlastnictví, byla v dané chvíli spravována průmyslovým důvěrníkem okresu Josefem Janštou a že výbor navíc nezamýšlel až do konečného rozhodnutí jmenovat národního správce, protože dosavadní vedení bylo odborné a zároveň nebyl na obzoru vhodný uchazeč pro národní správu uvedené cihelny. V podniku se navíc konaly přípravy pro výpal surových cihel, přičemž výpal měl proběhnout v nejbližších dnech. (Doklad na výpal, který měl provést právě Josef Janšta, byl udělen již 5. září téhož roku.)²⁴

Dne 25. listopadu poslal pan František Hlaváček, majitel cihelny Otnice u Sokolnic, Národnímu výboru v Úvalech u Valtic žádost o udělení správy v místní cihelně, neboť podle informací Hospodářské skupiny tehdejší správce ke dni 1. března 1946 ukončil svou činnost v podniku a nastoupil vojenskou službu. Za udělený post byl pan Hlaváček ochoten zlikvidovat svou cihelnu, která měla již nedostatek hlíny. ONV v Mikulově však panu Františku Hlaváčkovvi oznámil, že nemá zájem ustanovit nového národního správce, protože sám požádal o přidělení cihelny do vlastnictví. Provoz cihelny byl pak svěřen průmyslovému důvěrníkovi mikulovského okresu.²⁵

²⁴ SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), kart. 498, inv. č. 1817, fol. 359a–377a (Cihelna Úvaly *fy Vilém Oser* 1945–1948); SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), kart. 498, inv. č. 1806, fol. 81a–159a, hl. fol. 119a, 152a (Zpráva o revizi národní správy cihlen v Novosedlech, Bulharech, Úvalech 1948, dopis ze dne 22. listopadu 1946 má č. j. XI/2-308786/46).

²⁵ SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), kart. 498, inv. č. 1817, fol. 359a–377a (Cihelna Úvaly *fy Vilém Oser* 1945–1948). Uvedený dopis byl prezentován dne 4. prosince 1946 pod č. 1932/2 a následná odpověď odeslána 17. prosince téhož roku.



Potvrzení o udělení národní správy v Úvalech panu Jaroslavu Žaludovi, SOkA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), kart. 498, inv. č. 1817, fol. 361a (Úvaly fy Vilém Oser 1945–1948).

Dne 21. května roku 1947 zaslal ONV v Mikulově průmyslovému referátu Zemského národního výboru (ZNV) v Brně dopis, ve kterém podával zprávu o provozu v cihelnách v kategoriích A(1) a A(2). O úvalské cihelně je v dodatku uvedeno, že firma Viléma Osera nebyla prozatím dána do provozu, jednak kvůli tomu, že dosud nebyla provedena elektrifikace obce, jednak že byl problémem s nefunkčním dieselovým motorem, přičemž pořízení případných náhradních součástí by si vyžádalo neúměrné náklady.²⁶ O tři měsíce později, přesněji dne 26. srpna, zaslalo Ministerstvo průmyslu v Praze prostřednictvím Ing. Hošťálka průmyslovému referátu ONV v Mikulově znovu zprávu kvůli stále absenci státní správy v cihelně. Jelikož situace nebyla dlouhodobě řešena, došlo k přefazování podniku z kategorie A do kategorie B.²⁷

Přesto je doložen dopis ze 7. listopadu 1947 adresovaný průmyslovému referátu ZNV v Brně, ve kterém stojí, že se předpokládá uvést do provozu cihelnu Viléma Osera do roku 1948, neboť v jarních měsících měl být dokončen elektrický přípoj a obstarány potřebné stroje.²⁸

Případné udělení národní správy se znovu reálně řešilo až začátkem roku 1948, poněvadž podnik nebyl přechodně po končení elektrifikace v provozu, a ONV v Mikulově měl v plánu do funkce národního správce jmenovat, podobně jako v Bulharech, Jana Dufka.

²⁶ SOkA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), kart. 498, inv. č. 1803, fol. 31a–39a, hl. fol. 38a (Zařazení cihlen do kategorií 1947). List ze dne 21. května 1947 byl pod č. j. 14.412/VI-47 vypraven 22. května 1947.

²⁷ SOkA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), kart. 498, inv. č. 1817, fol. 359a–377a (Cihelna Úvaly fy. Vilém Oser 1945–1948, zpráva č. j. XI/2-248.616/47).

²⁸ SOkA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), kart. 498, inv. č. 1804, fol. 40a–43a (Zprávy o stavu v cihelnách, výrobní situaci, připravenosti výroby cihel 1947–1959).

Mimo to ONV v Mikulově navíc (znovu) požádal o přidělení cihelny do vlastnictví podle vyhlášky OÚ (tj. Osídlovací úřad) a FNO (tj. Fond národní obnovy) v Praze č. 1587[/46].²⁹

Následný výměr ZNV v Brně dne 17. února 1948 pod č. j. 2021-IVa/29-48 ustanovil národním správcem podniku a majetku firmy *Vilém Oser, cihelna v Úvalech*, technického úředníka ONV v Mikulově pana Jana Dufka. Tím došlo ke zrušení předchozího výměru okresní správní komise v Mikulově ze dne 10. října 1945 č. j. 6274/1-VI, kterým byl ustanoven národním správcem uvedeně majetkové podstaty pan Jaroslav Žalud.³⁰ Posledním listem, sepsaným v Mikulově dne 3. března 1948, byla ZNV v Brně podána zpráva, že došlo ke jmenování národního správce, započalo se s přípravnými pracemi a výrobní plán měl být splněn, a to i přesto, že bylo podáno odvolání proti poválečné konfiskaci a řízení do této chvíle nebylo ukončeno.³¹

Nový národní správce nebyl ve své funkci dlouho, neboť již 19. března téhož roku na základě komisionálního šetření, prováděného za přítomnosti zástupců mimo jiné ONV v Mikulově, bylo rozhodnuto zbourat a odklidit závadnou strojnou cihelnu, podnik zlikvidovat a některá zařízení převést do cihelny v Bulharech.



Cihla s kolkem nesoucí iniciály majitele úvalského podniku WO, tj. Wilhelma Osera (foto Daniel Lyčka)

Hospodaření podniku

Podobně jako v případě cihelny *fy Langer* v Bulharech tak ani v Úvalech nikdy nedošlo k řádnému vedení účetní agendy. Podle záznamů a neúplných spisů ONV v Mikulově se v podniku měla nacházet k datu 6. února 1946 zásoba 150 000 kusů syrových cihel a 2 000 m²

²⁹ SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), kart. 498, inv. č. 1817, fol. 359a–377a (Cihelna Úvaly fy. Vilém Oser 1945–1948, koncept žádosti Zemskému národnímu výboru v Brně s datem 20. ledna 1948 k č. j. 9288-IV[-]ja/29-47). Srov. ČAPKA – SLEZÁK – VACULÍK, c. d.

³⁰ SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), kart. 498, inv. č. 1817, fol. 359a–377a (Cihelna Úvaly fy. Vilém Oser 1945–1948). Daný výměr, podepsaný referentem ZNV Dr. Hochmanem, byl prezentován v Mikulově dne 25. února 1948 pod č. 2923/VI/(48). Mimo jiné se žádalo i o sdělení, zda byla firma právoplatně konfiskována a kterým rozhodnutím se tak stalo. Zemský národní výbor v Brně navíc o tři dny později (tj. 20. února) přípisem č. j. 13386-IVa/26-47 průmyslovému referátu ONV v Mikulově připomínal výnos ze dne 11. prosince 1947 č. 13386-IVa/26[-]47] ve věci žádosti zařazení cihelny v Úvalech do výrobního procesu a zároveň žádal bezodkladné vyřízení, případně sdělení důvodu, proč se tak (do dané chvíle) nestalo. Za referenta ZNV podepsán Ing. Herrmann.

³¹ Tamtéž. Uvedený list (č. j. 2923/1/VI-48) se dochoval pouze jako koncept. Šlo o reakci na dopis ZNV v Brně č. 13386-IVa/26-47.

nakopané hlíny. Samotný výpal zásoby surových cihel proběhl v roce 1946 národním správcem cihelny v Pulgárech (Bulharech).

Revizní úředníci byli nuceni sestavit zpětné účetní závěrky na základě překontrolovaných zápisů v journalu a dodatcích, aby bylo možné zjistit hospodaření za celé období národní správy. Za období od 6. února do 31. prosince 1946 tak objekt vykazoval ztrátu 40 344 Kčs 26 haléřů, za rok 1947 to bylo 18 325 Kčs 90 haléřů, celková ztráta tedy činila 58 670 Kčs 16 haléřů.

Dle sdělení bývalého národního správce Pulkrábka mělo být v Úvalech vypáleno: 110 000 kusů cihel, z toho bylo skutečně odprodáno dle účtů 53 340 kusů a zásoba čítala 56 660 kusů cihel. Podle sdělení vedoucího cihelny Dufka zůstalo v cihelně (v kruhovce) 20 000 až 25 000 zlomků vypálených cihel, které nebyly použity, a pod kůlnou mělo být naskládáno a rozházeno na 40 000 až 45 000 nevypálených a neupotřebitelných cihel, jež tam měly ležet už od roku 1931. Vzniklo tedy manko 31 660 kusů vypálených cihel, které se nedalo při revizi vysvětlit. Pravděpodobným důvodem bylo jednoduše špatné vyúčtování vypálených cihel.³²

V roce 1948, i přestože se podařilo do cihelny dosadit nového národního správce Jana Dufka, byl podnik v likvidaci. Jistou úlohu zde hrál vysoký dluh, špatné vedení v letech 1945–1948 i samotné neodborné či vůbec žádné vedení cihelny. Přestože v roce 1946 sice došlo k výpalu nahromaděné zásoby surových cihel a počítalo se s objektem při plnění plánu v roce 1948 – byl podnik z kategorie A později přesunut do kategorie B.

MINISTERSTVO PRŮMYSLU

C. j. XI/2-248.616/47. V PRAZE dne 26. srpna 1947.

Věc: Vilém Oser, cihelna, Úvaly –
přeřazení do kategorie B.

Okresní národní výbor,
průmyslový referát,
M i k u l o v .

Ministerstvo průmyslu zjistilo, že cihelna dřívějšího majitele Viléma Osera v Úvalech, okres Mikulov jest bez národní správy a od roku 1933 mimo provoz. Dále bylo zjištěno, že s provozem cihelny nelze v dohledné době počítati.

Z toho důvodu přeřazuje ministerstvo průmyslu tento podnik z kategorie A do kategorie B.

Za správnost: *[podpis]* Za ministra:
Ing. Hošíálek v. r.

Dopis ministerstva průmyslu ve věci přeřazení úvalského podniku z kategorie A do kategorie B, SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), kart. 498, inv. č. 1817, fol. 359a (Úvaly fy Vilém Oser 1945–1948).

Na konečný osud cihelny měly vliv i nadcházející události a vznik hraničního pásma. Dle slov pamětníků došlo v roce 1957 k odstřelu komína kvůli tomu, aby se zabránilo „západním imperialistům“ ve zneužití orientačního bodu. Koncem šedesátých let zmizela i budova

³² SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), kart. 498, inv. č. 1806, fol. 81a–159a, hl. fol. 119a, 152a (Zpráva o revizi národní správy cihelen v Novosedlech, Bulharech, Úvalech 1948). K účetnímu materiálu je potřeba ještě doplnit rok 1947, kdy ztráty podniku byly 69 835 Kčs a 40 haléřů, ale prodejem vypálených cihel za sumu 51 508 Kčs a 50 haléřů se částka snížila na „pouhých“ 18 325 Kčs 90 haléřů.

s pecí a v místě bývalého moderního podniku Oserovy ruční kruhové (parní) cihelny se nacházela skládka, nyní jsou zde zahrádky.³³

Závěrem bych rád poděkoval sběrateli starých cihel panu Liboru Jandorovi, bývalému starostovi obce Buhary panu Pavlu Leblochovi a Galerii Reistna, jmenovitě panu Stanislavu Schneiderovi, který finančně podpořil vznik této studie v rámci Spolku přátel staré cihly (web: reistna.cz/cihelny) a dále poskytl část podkladů, jež jsou v práci publikovány.

Příloha

Protokol sepsaný dne 23. července 1948 panem Janem Pulkrábkem, bývalým národním správcem cihelny v Bulharech, v kanceláři ONV v Mikulově:

Narodil jsem se dne 1. 6. 1897 v Dolních Bojanovicích, okres Hodonín, (...), bytem Pulgáry č. 212. Navštěvoval jsem 5 tříd obecné školy, 3 třídy měšťanské školy, 2 [třídy] živnostenské[ho] pokračování v Olomouci. Okresní správní komise jmenovala mne výnosem ze dne 6. června 1945 národním správcem cihelny v Pulgárech. (...) Vedení cihelny jsem se ujal dne 18. června 1945.

Decretem Ministra zemědělství o vlastnictví půdy byla mně 1. 3. 1946 přidělena usedlost č. p. 218 v obci Pulgáry, okres Mikulov, do vlastnictví. Usedlost č. p. 218 jest cihelna, dělnické domky a obytný dům. Po dobu okupace nebyla cihelna v provozu a ani v dělnických domcích a v obytném domě nikdo nebydlel. Budovy byly ve velmi zchátralém stavu a cihelna potřebovala nutně opravu. Strojní zařízení v cihelně nebylo. Za přítomnosti dvou členů správní komise obce Pulgáry byl zapsán přejímací protokol /4 x/... Pro účetní zápisy týkající se cihelny jsem zavedl tyto účetní knihy: vázanou pokladní knihu, do které jsem začal zapisovat dne 17/6 1945. Zapisoval jsem do ní jen rok 1945 a leden až duben 1946, který jsem přepsal do nové knihy (...).

Dále jsem zavedl výkaz práce, do kterého jsem denně zapisoval, kolik [hodin] který dělník pracoval a co dělal. Byla to velká, černá, linkovaná kniha v pevných deskách. Kniha byla vedena od ledna 1946. V roce 1945 jsem měl jenom malý notes, do kterého jsem zapisoval, co jsem sám se synem dělal, neboť jiných dělníků v cihelně nebylo. Notes byl v černých deskách. (...) Odvoz cihel jsem zapisoval do bloku a to dvojmo, originál dostal odvozce a kopie zůstala v bloku. Z bloku jsem to zapisoval do velké, černé, linkované knihy v pevných deskách, kde bylo datum, jméno a počet kusů. Dále jsem zavedl mzdové listiny ve vázané knize bez průpisu. (...) V roce 1945 se v cihelně jen pájilo a nově se nic nevyrábělo. (...)

Od zavedení národní správy do konce roku 1945 půjčil jsem cihelně v různých menších částkách na úhradu provozních výloh celkem Kčs 4 619,60. Během této doby prodal jsem zboží za Kčs 590, takže moje pohledávka za cihelnu koncem roku 1945 činila Kčs 4 029,60, kterou jsem si postupně uhradil z příjmů cihelny v roce 1946. V roce 1946 asi v srpnu nebo v září prodal jsem jalovice za Kčs 7 000 a tuto částku jsem půjčil cihelně na proplacení účtu za uhlí firmě Carbonia. Tuto částku jsem si opět během roku 1946 uhradil. (...)

Asi v srpnu roku 1946 přišel za mnou pan Janšta a sdělil mně, že v Úvalech v cihelně jsou na skladě nevypálené cihly, které se ničí, neboť kůlny byly rozbité a na cihly přšlo a žádal mě, abych se tam odebral a cihly vypálil. Jel jsem se do té cihelny podívat, a poněvadž ale byla ve velmi ubohém stavu – kruhovka naplněna surovými cihlami, které již v kruhovce byly 12 roků, neboť cihelna nepracovala již od roku 1934 a tyto byly spodní vodou úplně zvlhlé a rozsypané – dalo by bývalo mnoho práce, než by byla způsobilá provozu, neměl jsem o to žádný zájem. Na tuto skutečnost jsem pana mjr. Janštu upozornil s tím, že vypálení cihel dobrých by bylo vzhledem ke stavu, v jakém se cihelna nacházela, naprosto nerentabilní.

³³ Srov. cit. č. 23.

Asi po dvou měsících přijel za mnou opět pan mjr. Janšta a znovu mě vyzval, abych vypálení v cihelně v Úvalech provedl. Jel jsem tam s dělníky z cihelny z Pulgár, vyčistili jsme kruhovku, později jsme ji znovu navezli a v listopadu jsme v ní začali pálit, a to až do vánočních svátků. Znovu jsme v ní začali pálit až začátkem února 1947. Vypálili jsme tam asi 102 000 až 110 000 cihel. Asi 30 000 až 40 000 cihel zvláštního formátu /26 × 13 × 8/ zůstalo ve vzdálenějších kúlnách, které byly na kopci a nemohly býti pro sníž a náledí dopraveny do pece. Zahájení provozu cihelny v Úvalech financovala cihelna Pulgáry.

Podobně jako u cihelny v Úvalech, přišel za mnou pan mjr. Janšta, že v cihelně v Nýdku jsou nevypálené cihly, asi 200 000. Jel jsem se tam přesvědčit, jak cihelna vypadá a zjistil jsem toto: Dobrých cihel, schopných vypálení jsem napočítal 170 000. Tamní starodávná kruhovka s vrchním tahem komínovým byla ve špatném stavu a vyžadovala by velkých oprav. Kúlny na uskladnění surových cihel byly hodně vzdálené od pece a dřívější zařízení kolejové k dopravě cihel k peci i s vozíky bylo pryč a znovuzřízení by asi vyžadovalo velkého nákladu. O tom všem jsem uvědomil pana mjr. Janštu, který potom nařídil převoz cihel k vypálení do cihelny v Pulgárech. Bylo převezeno 171 000 cihel, a to tak, že surové cihly byly ihned z vozu dávány do pece. Tyto cihly byly pak prodávány jako cihly z cihelny v Pulgárech.

Dodatek k výše citovanému protokolu, sepsaný dne 2. srpna 1948:

Při převzetí cihelny v Pulgárech převzal jsem podle předacího protokolu 191 480 surových cihel. Ve skutečnosti bylo těchto cihel více, okrouhle o 5 000–6 000, ale při prvním vypálení byl značný odpad, takže se vypálilo dobrých cihel tolik, kolik jsem podle protokolu převzal. Z Nýdku bylo dovezeno asi 172 000 surových cihel. Dovezené bylo placeno povozníckům za veškeré dovezené cihly. Z uvedeného množství bylo asi 8 000 kusů odpadu. Ani v Pulgárech ani v Nýdku se nevyráběly v roce 1945 a 1946 surové cihly. Pouze v roce 1947 vyrobil jsem v Pulgárech asi 5 000 surových cihel. Z toho jsem předal při zrušení národní správy podle předacího protokolu nové národní správě 4 500 kusů surových cihel. Všechny tyto cihly byly prodány koncem roku 1946 a začátkem roku 1947. (...)

I prodej v Pulgárech řídil mjr. Janšta. Já sám jsem prodal v roce 1945 asi 1 200 kusů starých vypálených cihel. Od mjr. Janšty dostával jsem písemné příkazy k výdeji cihel. V Pulgárech inkasoval jsem peníze pouze z drobného prodeje, který mi byl mjr. Janštou dovolen. Peníze tyto jsem potřeboval k výplatám mezd a jiným drobným provozním výdajům.

Za cihly v cihelně v Úvalech inkasoval jsem pouze jeden účet za dodané cihly paní Sítkové z Hlohovce /2 000 kusů/. Jiné peníze jsem za prodej v Úvalech neinkasoval. (...)

K diferenci, která se jeví mezi výrobou a prodejem v cihelně v Pulgárech ve výši 35 465 kusů cihel /podle revizního zjištění/, uvádím to, že vznikla asi tím, že byly prodány v Pulgárech cihly zaplacené a vyúčtované v Pulgárech, ale odvezené z cihelny v Novosedlích. Jak vznikl rozdíl v množství cihel vypálených a prodaných v cihelně v Úvalech, ve výši zjištěné při revizi, tj. 51 660 kusů cihel, není mně známo.

V době, kdy jsem byl zaměstnán na vypálení cihel v Úvalech, byla v cihelně v Pulgárech zaměstnána přechodně po dobu mé nepřítomnosti Josefa Štěpánková z Pulgár. (...) Podle záznamu drobného prodeje zaplatil mně Albert Rampáček v roce 1947 za 6 000 kusů cihel Kčs 5 259. Kolik cihel na to odebral, není mně známo. Vím jen, že odebral 2 950 kusů, další cihly si naložil a odjel bez dodacího lístku. Byl jsem tehdy v Úvalech a jmenovaný si cihly odebral, když zaměstnankyně Štěpánková byla na obědě.

Protokol sepsaný dne 3. července 1948 s panem Josefem Janštou, vedoucím vápenek v Mikulově a bývalým vedoucím cihelen v Novosedlech, Pulgárech, Úvalech, Drnholci a Nejdku v kanceláři ONV v Mikulově:

V cihelně v Pulgárech vydával cihly Jan Pulkrábek. Na vydané cihly vystavoval dodací lístky, které mně předkládal jednou týdně a já jsem je předával Vošterovi k vystavení účtů. Pulkrábek inkasoval účty za drobný prodej. Inkaso se mnou vyúčtoval v kanceláři vápenek. Převzaté doklady jsem mu nebo Voštera potvrdil. Jinak účty byly placeny buď mně, nebo do spořitelny v Mikulově na běžný účet. Vydaje cihelny v Pulgárech vyplácel buď Pulkrábek, nebo Voštera a někdy i já. (...)

Skontraci pokladny cihelen jsem neprováděl, ale upozorňoval jsem při každé příležitosti Voštera, Volavého a Pulkrábka na to, že jsou za pokladnu zodpovědní a zda mají všechno v pořádku. (...) V Cihelně v Pulgárech se v roce 1945 nepracovalo a za rok 1946 se závěrka nesestavovala za předpokladu, že bude cihelna likvidována a závěrka bude sestavena ke dni likvidace. Stejně i u cihelny v Úvalech. (...)

K mance v pokladně v cihelně v Pulgárech v částce Kčs 61 171,21 nemohu podat žádné vysvětlení. Jsem v domněnku, že si částku tuto ponechal Pulkrábek, zejména při příležitosti, když jsem mu dal poukaz k výběru ze Spořitelny na jeho požádání a on si částku ponechal a nevyúčtoval.

Poslední protokol, sepsaný dne 21. července 1948 s panem Milanem Vošterou, účetním cihelen okresu mikulovského v kanceláři ONV v Mikulově:

Narodil jsem se 1. 6. 1920 v Maríži, okres Dačice, (...), bytem v Drnholci, Náměstí svobody 39. Navštěvoval jsem 5 tříd obecné školy, dále 4 třídy měšťanské školy a 2-letou školu obchodní v Užhorodě. Nastoupil jsem službu jako účetní úředník dne 16. 2. 1947 do služeb pana mjr. Janšty, který byl pověřen vedením cihelen v Novosedlech, Pulgárech a Úvalech a zároveň likvidací cihelny v Drnholci. Do 15. srpna 1947 byl jsem pojištěn jako zaměstnanec cihelny v Pulgárech a od 16. srpna 1947 /po odchodu pana Františka Volavého/ byl jsem přihlášen nemocensky jako zaměstnanec v Novosedlech. (...)

Pro cihelnu v Pulgárech a v Úvalech nepřevzal jsem žádné účetní knihy, až na 4 listy vytržené z nějaké účetní knihy s naprosto nedostatečnými záznamy, týkajícími se cihelny v Pulgárech za rok 1945 a 1946, které vedl národní správce Jan Pulkrábek. Mimo to převzal jsem ještě dodací listy, účty výdajové, stvrzenky příjmové, zúčtovací sdělení Spořitelny města Mikulova. Na základě těchto pomůcek založil jsem tyto knihy: Pokladní kniha pro cihelnu v Pulgárech, americký deník, knihu pro saldo konta a hlavní knihu. V americkém deníku vedl jsem též záúčtování cihelny v Úvalech a Nýdku. (...)

Nastoupil jsem jako začátečník bez praxe v účetnictví, proto jsem též nesestavil ani hrubou rozvahu, ani bilanci za jednotlivá léta, z tohoto důvodu té[ž] nesouhlasí zúčtovací data v americkém deníku s daty [saldokontě]. Nemohu bezpečně tvrdit, že jsem všechny účetní doklady od mjr. Janšty obdržel, a proto nemohu ručiti za žádné záúčtování v deníku.³⁴

³⁴ SOKA Břeclav, fond A 2 (Okresní národní výbor Mikulov), kart. 498, inv. č. 1806, fol. 81a–159a, hl. fol. 119a, 152a (Zpráva o revizi národní správy cihelen v Novosedlech, Bulharech, Úvalech 1948). Redakčně poupraveno.

Daniel Lyčka

History of Brickworks in Bulhary and Úvaly in Břeclav District Defunct after 1945

This study of the defunct brickworks in Bulhary and Úvaly villages draws primarily on the archival sources from the years 1945–1948 stored in the State District Archive in Břeclav, based in Mikulov, mainly on a component fund A 2 ONV Mikulov: *Reichel, König, Jerabek company's Brickyard in Bulhary* and *J. Langer firm's brickyard in Bulhary* – for Bulhary and *Vilém Oser firm's steam brickyard in Úvaly*, 1945–1948 – for Úvaly. An important source of data is the preserved post-war correspondence between institutions (District National Committee in Mikulov, Provincial National Committee in Brno, the Local National Committee in Pulgarec etc.), supplemented by study of period photographs, maps, and memories of contemporary witnesses. Certain parallel in the history of defunct factories can then be found primarily among the firms *Langer* and *Oser*, when both brickworks had the same existential problems during the post-war years, became considerably indebted, although from a relatively different reasons, and disappeared in the same period.